

Alban DOBRUNA

RRETHANAT QË I PARAPRINË KONFERENCËS SË BUJANIT

Ideja për formimin e Këshillit Krahinor Nacionalçlirimtar për Kosovën lindi qysh në dhjetor të vitit 1942, pas Konferencës së Parë të Këshillit Antifashist për Çlirimin Kombëtar të Jugosllavisë, që në gjuhën serbo-kroate shkurtimisht emërtohej si AVNOJ (Antifašističko veće Narodno oslobodenje Jugosllavije), të mbajtur në Bihaç, si dhe rrjedhimi i zhvillimit të Luftës Nacionalçlirimtare në Kosovë, ku në shumë fshatra e qytete kishin filluar të krijoheshin këshillat nacionalçlirimtarë. Në fund të vitit 1942 në Kosovë ishin ngritur 81 këshilla nacionalçlirimtarë me afër 380 këshilltarë.¹ Mbështetur në këto zhvillime, Boro Vukmiroviq, sekretar i Komitetit Krahinor të PKJ-së për Kosovën dhe Rrafshin e Dukagjinit dhe Ramiz Sadikut, anëtar i Byrosë Politike të KK-së, dhanë udhëzime për thirrjen e Konferencës themeluese.² Kjo ide u analizua në shkurt të vitit 1943. U bënë edhe disa përgatitje në këtë drejtim. U parapa që Konferenca të mbahej ilegalisht në qytetin e Gjakovës. Pas kapitullimit të Italisë, më 8 shtator 1943, filloi të flitej për Këshillin e Përkohshëm

¹ Novica Lekiq, “Këshillat Nacionalçlirimtare në Kosovë-Metohi më 1941-1944”, *Përparimi*, Prishtinë: Nr. 4, Vjet. XII, Prill-1966, 294-299.

² Ana Lalaj, “Mbi Konferencën e Bujanit”, *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi, (Përmbledhje studimesh)*, Tiranë: Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë: Instituti i Historisë, 1990, 372.

Nacionalçlirimtar, sepse u krijuan kushte të përshtatshme objektive dhe subjektive, ngaqë Armata e Kuqe ishte në kundërofensivë, e cila filloi me marrjen e iniciativave luftarake nga beteja e Stalingradit. Ajo po afrohej në kufijtë e Rumanisë, të Hungarisë dhe të vendeve baltike.

Nga ana tjetër, aleatët perëndimorë kishin filluar invazionin e tyre në Itali, më 10 korrik të vitit 1943 dhe pas rënies së Sicilisë e depërtimit të thellë në Itali, Musolini u detyrua të binte nga pushteti, prandaj Italia në shtator të vitit 1943 kapitulloi. Ushtritë anglo-amerikane po zhvillonin ofensivën e tyre drejt Romës dhe po përgatitnin zbarkime të reja në Mesdhe.³ Në të njëjtën kohë, aleatët perëndimorë zhvilluan një ofensivë në Pacifik. Edhe Ushtria Nacionalçlirimtare e Jugosllavisë, pas Betejës në Sutjeskë, u forcua dhe u zgjerua më tepër, duke çarmatosur 11, e pjesërisht 4 divizione italiane. Në atë kohë, UNÇ e Jugosllavisë kishte afër 300 000 ushtarë.⁴ Gjermanët intervenuan menjëherë me sjelljen e divizioneve të reja nga disa pjesë të Evropës së okupuar, që kështu të plotësojnë zbrazësinë e krijuar pas çarmatimit dhe dorëzimit të forcave okupuese italiane.⁵

Ndryshimi i këtyre rrethanave ushtarake dhe politike, pas kapitullimit të Italisë dhe ardhjes së gjermanëve, imponoi një mobilizim të ri të parisë së Kosovës. Kjo pari e kuptoi se krijimi i strukturave të brendshme politike-ushtarake, ishte vendosur në rendin e ditës, pasi ekzistonte sërish mundësia që mbështetja e jashtme, që mbante linjat kufitare të luftës, një ditë papritmas të mund të përfundonte.⁶ Andaj, PKJ-ja për Kosovë, me një proklamata të gushtit të vitit 1943, u bënte thirrje shqiptarëve në Kosovë: “Fashizmit i zue sharra në gozhdë. Gjaksori i trent, Hitleri, humbi bashkëpunëtorin

³ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organike: Fondi i K.N.Ç., Viti.1942. Nr. i kutis137: 23: Këshilli Nacional-shlirimtar i përkohshëm për Kosovë e Dukagjin 28 nandeur 1943, fl.2.

⁴ Ali Hadri, “Formimi dhe roli i Këshillit Nacionalçlirimtar për Kosovë-Metohi”, *Përparimi*, Prishtinë: Nr. 9, Shtator-1963, Vjeti, IX, f. 689.

⁵ “Prijës dhe strateg (13)”, *Rilindja*, Prishtinë: E shtunë, 16.VII.1977, 6.

⁶ Romeo Gurakuqi, *Shqipëria dhe tokat e lirueme 1939-1946*, Tiranë: Josef, 2018, 637.

kryesor, Musolinin. Po ky fat ka me e gjetë edhe vet Hitlerin e të gjithë satelitët e tij... Lufta e sotshme e madhe asht shirimtare-luftë e drejtë. Lufta e popujve të Jugosllavis, qi habiti mbarë botën, asht pjesë e kësaj lufte. Popujt e Jugosllavisë e kanë ba këtë luftë të vështirë e të pabarabartë, që njerëz vetë të vendosin për fatin e tyre, tue mos pritë mëshirën e të kënaqen me ato qi do të caktojshin Fuqitë e Mëdha.

Gjaku i popullit të ndershëm shqipëtar, gjaku i djemve të shqipes nuk guxon të derdhet për interesat e okupatorit fashist... Shqiptarë! Rruga e vetme e shpëtimit e nderes e popullit shqiptar asht lufta e armatosur kundra okuptaorit, italian, gjerman, bullgar dhe rrogetarve të tyre. Liria nuk falet, ajo fitohet vetëm me gjak! Prandaj çohuni e ndiqni rrugën e vllazënve të juaj në Shqipëri, të cilët kanë shpëtuar një pjesë të madhe të vendit”.⁷ Ky ishte një moment kyç që çështja e Kosovës të mund të sensibilizohej dhe të fitonte mbështetjen e kërkesave që rinia shqiptare në Kosovë shtroi për zgjidhje në Luftën e Dytë Botërore. Kjo proklamata u bë pasi ata i kuptonin mirë rrethanat, pas Betejës së Stalingradit në verën e vitit 1943, ku avantazhet kaluan në anën e bllokut antifashist, fitoret e të cilëve në frontin e luftës sollën në përfundime se koalicioni hitlerian në Evropë po shembej dhe po shkonte drejt greminës.⁸ Vendimet e marra nga këta aleatë në Atlantik, Kazablanka, Moskë e Teheran kishin vulosur fatin e nazizmit gjerman: “Me u dorzue pa kushte”.⁹ Në bazë të këtyre rrethanave të krijuara, në gazetën “Liria”, në një artikull të saj, Fadil Hoxha e dënonte Lidhjen e Dytë të Prizrenit dhe paralajmëronte

⁷ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti Krahinor i Kosovës e Met. Viti. 1943. Nr. i kutisë.7: Komiteti Krahinor i Partisë Komuniste të Jugosllavisë për Kosovë e Metohi: Popujve të Kosovës e Metohis, punëtorë, katundarë, qytetarë e intelektualë të ndershëm, fl. 1-3.

⁸ Po aty, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Mjetet për propagandë. Viti. 1941-1944. Nr. i kutisë. 37: Artikulli i Shokut Manuilski nga Radio Moskë . Më 9 Nëntor të vitit 1943. fl.1-2.

⁹ Po aty, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Mjetet për propagandë. Viti. 1941-1944. Nr. i kutisë. 37: Tradhtarët nuk ngihen me gjak popujsh. fl.1.

Konferencën e popujve të Kosovës dhe të Rrafshit të Dukagjinit, e cila do të kishte rëndësi më të madhe se ajo e vitit 1878 (Lidhja Shqiptare e Prizrenit, A. D.).¹⁰

Sipas tij, Lidhja e Parë e Prizrenit e vitit 1878, e cila ka rëndësi të madhe historike për tërë popullin shqiptar dhe të cilën e ka udhëhequr patrioti i spikatur Abdyl Frashëri, nuk mund të krahasohet me Lidhjen e Dytë të Prizrenit, sepse kjo është produkt i reaksionit shqiptar dhe i kuislingëve, ndërsa atë e udhëheq agjenti i gestaposë Xhafer Deva.¹¹ Një nga synimet e themelimit të Konferencës së Këshillit Antifashist Nacionalçlirimtar ishte edhe kundërvënja e Lidhjes së Dytë të Prizrenit,¹² e cila u mbajt nga data 16 deri më 20 shtator 1943, në qytetin e Prizrenit, si një organizatë antikomuniste.¹³ Në të morën pjesë 42 përfaqësues të krahinave të ndryshme shqiptare¹⁴ dhe u mbajt nën patronazhin gjerman që konfirmonte bashkimin kombëtar të Shqipërisë.

Lidhja e Dytë e Prizrenit nuk ishte një organizatë tradhtare, siç u interpretua një gjysmë shekulli në historiografinë komuniste. Ajo ishte një organizatë politike e ushtarake, e cila u përpoq me guxim për ta krijuar një Shqipëri etnike, pra as të vogël as të madhe, por normale, aq sa duhej të ishte.¹⁵ Organizatorët dhe pjesëmarrësit e Lidhjes së Dytë të Prizrenit ishin nacionalistë, atdhetarë dhe njerëz që e donin kombin shqiptar. Karakteristike për frymën patriotike dhe rëndësinë

¹⁰ Sami Repishti, “Rezoluta e Bujanit - 2 janar 1944 një analizë”, *Studime historike*, Tiranë: Akademia e Shkencave e RSH: Instituti i Historisë, Nr. 1-4, Viti. XLIX(XXXII), 1995, 90.

¹¹ Ali Hadri, “LNÇ në Kosovë (1941-1945) (59)”, *Rilindja*, Prishtinë: E mërkurë, 19.V.1971, 12.

¹² Fadil Hoxha, “Kush pse e sulmon Konferencën”, *Rilindja*, Prishtinë: E mërkurë, 24.VI.1987, 8.

¹³ *ASHAK*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organi: Shtabi Kryesor për Kosovë e Met. Viti.1944. Nr. i kutisë. 17 A: Letër e Stapit. Më 21. I. 1944. fl.2.

¹⁴ Tahir Zaimi, *Lidhja e II e Prizrenit dhe lufta heroike e popullit për mbrojtjen e Kosovës*, Bruxelles: 1964, 39-44.

¹⁵ Jusuf Bajraktari, “Bashkimi shqiptar ua prish planet “vëllezërve jugosllavë”, *Bujku*, Prishtinë: E shtunë, 8 janar 1994, 4.

që populli i dha kësaj Mbledhjeje, është fakti që delegatët e Dibrës, Tetovës, Strugës etj., mbasi nuk mund të udhëtonin nëpër Shkup që ishte nën pushtimin bullgar, për të arritur në Kuvend me kohë u detyruan të kalonin malet e larta të Sharrit që ishin të mbushura me borë.¹⁶ Por, fatkeqësia e Lidhjes së Dytë të Prizrenit ishte se ata kishin zgjedhur aleatin e gabuar, i cili ishte i destinuar të humbiste luftën dhe do ta radhiste Shqipërinë përkrah boshtit nazifashist, çka do të ishte një dëm i pallogaritshëm për çështjen kombëtare.¹⁷

Ndonëse kjo organizatë ishte me mjaft influencë, me pasivitetin në luftën antifashiste, që i çoi disa figura të tyre në rrugën e bashkëpunimit me pushtuesit, dolën gradualisht jashtë loje, duke zhgënjyer pasuesit e tyre dhe duke i kontribuar monokolorit partiakopolitik të pasluftës¹⁸. LNÇ-ja në Kosovë ishte në mënyrë kategorike kundër Lidhjes së Dytë të Prizrenit, pasi, sipas të gjitha vlerësimeve të rrethanave, Gjermania po shkonte drejt humbjes¹⁹ dhe nuk i interesonte se çfarë do të ndodhte me shqiptarët pas luftës. Këtë e vërteton fakti që, në tetor të vitit 1944, komanda gjermane në Mitrovicë kujdesej për të ruajtur bashkëpunimin shqiptaro-serb për interesat e saj. Kësisoj, më 29 tetor 1944, raportohet një mbledhje e shefit të kundërzbulimit në Mitrovicë, nënkoloneli Warnstoff (Varnshtruf) me çetnikun dhe komandantin e korpusit Markoviq, ministrin e Brendshëm të Shqipërisë, Xhafer Deva, një major Ali dhe përfaqësuesin e Neubacher, Gstötenbauerin. Synimi kryesor i gjermanëve ishte futja në luftë përkrah njërit-tjetrit e formacioneve

¹⁶ Rexhep Krasniqi, “Kosova në vjetët 1941-1945 dhe Xhafer Deva”, *Nga veprat e apostujve të Shqipnisë Etnike “Xhafer Deva Jeta dhe Vepra”*, 79.

¹⁷ Mark Palnikaj, *Konferenca e Bujanit 31 dhjetor 1943-2 janar 1944*, Tiranë: Grand Prind, 2006, 7.

¹⁸ Marenglen Verli, *Kosova në fokusin e historisë 2*, Tiranë: Botimpex, 2003, 17.

¹⁹ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti i vendit Gjakovë. Viti. 1940-1944. Nr. i kutisë. 30: Buletini i posaçëm. Më 28. V. 1944. fl.4.

shqiptare dhe serbe kundër armikut të tyre të përbashkët.²⁰ Ishte një zgjuarsia politike e organizatorëve të Konferencës së Bujanit, të cilët e kuptuan në momentin dhe kohën e duhur, se për të ardhmen e shqiptarëve dhe të Kosovës kishte mbetur vetëm një shteg fare i ngushtë që duhej kapur pa vonesë, ndryshe kjo çështje do të gjendej në rrugën e dështimit dhe të humbjes së sigurt, pasi fati ynë nuk mund të lidhej me fatin e pushtuesit nazist, i cili ishte i qartë se po shkonte drejt disfatës përfundimtare.²¹ Për këtë studiuesi Zekeria Cana konstaton: “Lidhja e Dytë e Prizrenit e kërkonte zgjidhjen nëpërmjet mbështetjes në fuqinë gjermane gati të perënduar, duke i dhënë kështu aleatëve objektivisht adutin që ta konsideronin popullin shqiptar si bashkëpunëtor të Rajhut të Tretë, Konferenca e Bujanit, ndërkaq, shënonte edhe një përpjekje tjetër të madhe, por edhe të fundit për të gjetur zgjidhje me anë të luftës së përbashkët antihitleriane në krah të aleatëve, prandaj këtu qëndron avantazhi i saj”.²²

Lidhja e Dytë e Prizrenit në Kosovë në program e kishte bashkimin e tokave të banuara nga shqiptarë brenda një shteti të vetëm, siç e cekëm më lart. Shih për këtë komunistët shqiptarë të Kosovës, duke qenë të vetëdijshme për këtë nuk mund të dilnin para popullit me një platformë politike, që nuk premtonte bashkimin me Shqipërinë. Pra, për të fituar masat për LANÇ-ja, do të premtounin formulën e njëjtë në Bujan, sikurse të Lidhjes së Dytë të Prizrenit.²³ Komiteti Krahinor dhe Shtabi kryesor i Ushtrisë Nacionalçlirimtare të Kosovës, në atë kohë ishin në Sharr, kështu që prej andej udhëhiqnin LNÇ-në në Kosovë.²⁴ Prandaj edhe vendimi për mbajtjen e

²⁰ Marenglen Kasmi, *Marrëdhëniet shqiptaro-gjermane në shekullin XX (1900-1945)*, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2020, 342.

²¹ Shaban Braha, *Midis jetës dhe vdekjes*, Prishtinë: 2011, 113-116.

²² Zekeria Cana, *Shpalime historike*, Pjesa e dytë, Prishtinë: Shtëpia botuese “Libri shkollor”, 1998, 46.

²³ Minir Dushi, “Konferenca e Bujanit ngjarje e ndritshme e historisë sonë kombëtare”, *Veterani*, 18-28.II.2009, 6.

²⁴ Ali Hadri, “Formimi, zhvillimi dhe karakteristikat e Këshillave Nacionalçlirimtare në Kosovë”, *PKJ dhe pushteti revolucionar në Kosovë, Referatet dhe kumtesat e dy*

Konferencës për themelimin e Këshillit Antifashist Nacionalçlirimtar, u mor gjatë Këshillimit VI të Komitetit Krahinor të Partisë për Kosovën dhe Rrafshin e Dukagjinit, i cili u mbajt në malet e Sharrit, afër Gurit të Kallugjerit, më datat 4-6 nëntor 1943.

Për tri ditë me radhë u diskutua dhe u trajtua çdo problem, vërejtje, propozim dhe detyrë,²⁵ ndërsa pas referateve dhe konkluzioneve u morën këto vendime: 1. Të ndryshohej emri nga “Metohi”, në Rrafshin e Dukagjinit. 2. Të formohet Këshilli Krahinor NÇ për Kosovë e Rrafshin e Dukagjinit. 3. Të themelohet shtabi kryesor i LNÇ-së dhe i aradheve partizane për Kosovë e Rrafshin e Dukagjinit; 4. Të formohet Komiteti Krahinor i Partisë për Kosovë e Rrafshin e Dukagjini. 5. Të formohet Komiteti Provincial i Partisë për Kosovë e Rrafshin e Dukagjinit.²⁶ Në këtë mbledhje u caktuan personat, të cilët duhet të marrin pjesë në Konferencë dhe se cilat zona do t’i përfaqësonin.²⁷ U caktua edhe kjo detyrë: “Që të marrim pjesë në konferencë njerëz të vendosur, përfaqësues të tre popujve dhe përfaqësues të të gjitha rrymave politike dhe të shtresave, të cilët janë vendosmërisht në pozita të luftës kundër okupatorit. Në këtë mënyrë do të krijohet një organ politik unik, i cili do të jetë përfaqësues politik në Luftën e sotme Nacionalçlirimtare në Kosovë dhe në Rrafshin e Dukagjinit dhe do ta përgatisë një kryengritje të përgjithshme të

simpoziumeve mbi KNÇ në Kosovë më 24 dhe 25 janar 1969 dhe 24 dhjetorit 1969 i mbajtur me rastin e 50-vjetorit të PKJ-së, Prishtinë: Enti i Historisë së Kosovës, 1971, 41.

²⁵ Ismet Shaqiri, “Më kujtohet...II: Nderim shokëve të vrarë (5)”, *Rilindja*, Prishtinë: E premte, 13.XI.1981, 17: Jusuf Meqa, “Shkëndijat e kuqe të një tubimi”, *Rilindja*, Prishtinë: E hënë, 28, 29 dhe 30.XI.1983, 17.

²⁶ Minir Dushi, “Konferenca e Bujanit ngjarje e ndritshme e historisë sonë kombëtare”..., 5.

²⁷ Mark Panikaj, *Beqir Ndou për luftën antifashiste nacionalçlirimtare në Malësinë e Gjakovës dhe në Kosovë*, Tiranë: Shoqata e Intelektualëve “Jakova” - Gjakovë, 2011, 398.

armatosur kundër okupatorëve dhe shërbëtorëve të tyre”.²⁸ Mandej përkitazi me çështjen e këshillave nacionalçlirimtarë duhej, vazhdonin ata, “përgatitë dhe formua Këshillin e përbashkët nacionalçlirimtar për mbarë Kosovën dhe Dukagjinin. Atij duhet me i ndihmu që të mundet me i realizue sa më me sukses detyrat përkitzai me çështjen e luftës nacionalçlirimtare dhe lidhmeninë e të gjitha këshillave që janë formue deri më tash dhe me formimin e këshillave të reja kudo ku s’ka pasë deri më tash.

Në punën e këtyre këshillave nacionalçlirimtarë, komunistët duhet të jenë shembull në çdo pikëpamje, në mënyrë që me punën e tyre të sigurojnë rolin udhëheqës të Partisë sonë nëpër KNÇK-së”. Kjo ishte në frymën e vijës së formimit të organeve të pushtetit të ri për dy arsye: për shkak të nevojës së domosdoshme që një organ me karakter krahinor të ushtrojë koordinimin e veprimtarisë së këshillave nacionalçlirimtarë në njësitë lokale territoriale dhe të ndikojë pozitivisht në zgjerimin e mëtejshëm të luftës nacionalçlirimtare gjer në fitore.²⁹ Pas mbarimit të këshillimit, nga fakti se nuk kishin mundësi të qëndronin më në malet e Sharrit, selia e Komitetit Krahinor të PKJ-së dhe Shtabi kryesor i UNÇ për Kosovë u transferuan nga Sharri në rrethinë të Gjakovës (Malësi).³⁰ Nga pikëpamja ushtarake, vendimet në Sharr ngritën LNÇ-në për Kosovën dhe Rrafshin e Dukagjinit, në të njëjtën pozitë me njësitë e tjera territoriale të Jugosllavisë.³¹ Gjatë kësaj periudhe kanë ekzistuar Komiteti Krahinor i Rinisë Komuniste për Kosovën dhe Fronti Antifashist i Grave për Kosovën. Të gjitha këto dëshmojnë se krijimi i

²⁸ Fadil Hoxha, “Dy konkluzat të një këshillimi”, *Rilindja*, Prishtinë: E shtunë, 20. VI. 1987, 8; Ismet Shaqiri, “Më kujtohet... II: Në Sojevë na pritën mirë (6)”, *Rilindja*, Prishtinë: E shtunë, 14. XI.1981, 17.

²⁹ Ali Hadri, “Karakteristikat themelore të këshillave nacionalçlirimtarë XI”, *Rilindja*, Prishtinë: E shtunë, 15.II.1969, 16.

³⁰ Stanoje Aksiq, “Konferenca e parë e Këshillit Nacionalçlirimtar për Kosovë e Metohi II”, *Rilindja*, Prishtinë: E premte, 31, I, 1969, 14.

³¹ Haxhi Ademi, *Kosova gjatë Luftës së Dytë Botërore 1941-1945*, Prishtinë: Instituti i Historisë-Prishtinë, 2021, 312.

Këshillit Krahinor Nacionalçlirimtar, që do të zgjidhej në Konferencën e Bujanit, do të plotësonte, edhe në pikëpamje të pushtetit, organizimin e Kosovës si njësi e veçantë në Jugosllavi.³²

Siç shihet, me anë të kësaj Konference, shqiptarët me veprime konkrete donin të shprehnin vullnetin dhe një orientim politik në kushtet e lëvizjes çlirimtare në Kosovë nën drejtimin e PKJ-së, realisht dhe faktikisht, duke u orvatur të jetë e mëvetësuar, nacionalçlirimtare në kuptimin autentik, objektivisht e pavarur nga strukturat dhe instancat serbe e jugosllave dhe natyrisht, e lidhur me Shqipërinë.³³ Këtë e dëshmon ndërrimi i emrit nga Metohi në Dukagjin, sepse me këtë janë përfshirë në kompetencat e KK të PKJ-së për Dukagjin edhe disa pjesë të Shqipërisë (rrethi i Tropojës), me çka u bë lidhja e parë organizatave partiake të Dukagjinit me KQ të PK të Shqipërisë.³⁴

Nga fundi i vitit 1943, pati zhvillime në radhët e Lëvizjes Nacionalçlirimtare në Kosovë dhe u konstituan të gjitha organet më të larta udhëheqëse-politike dhe ushtarake. Në një thirrje të Këshillit të Përkohshëm Nacionalçlirimtar për Kosovë dhe Dukagjin, thuhej: “Shqiptarë! Mos rrini në kllapi dhe mos ushqeheni me andrra! Çohuni nga gjumi i randë në të cilin ju ka hedhë propaganda e armikut! Fesat e 28 Nandorit nën sundimin Gjerman nuk duhet të jetë për ne ditë gëzimi, por ditë e luftës së çlirimit t’onë nga zaptuesi nazist. Le të ju mbushet mendja se lirija nuk falet, por fitohet me gjak. Propaganda gjermane dhe ajo e bashkpuntorve të tij ju ka ngatrrue mendjen. Duhet t’i ndajmë mirë kush janë miqët t’onë e kush janë anmiqët t’onë. Miqët t’onë: aleatët Amerika, Anglia dhe Bashkimi Sovjetik, ushtritë nacionalçlirimtare të të gjithë popujvet të shtypur të Ballkanit dhe të

³² Ana Lalaj, “Mbi Konferencën e Bujanit”..., 374.

³³ Fehmi Agani, “Konferenca e Bujanit dhe mëvetësia e Kosovës”, *Konferenca e Bujanit (përmbledhje studimesh)*, Prishtinë: Instituti i Historisë-Prishtinë, 1998, 10.

³⁴ “Tubim shkencor për Konferencën e Bujanit: Për ngjarjet historike - vetëm me argumente, organizuar nga Komisioni për Historinë e LKJ-së së KQ të LKJ-së dhe nga Qendra për Hulumtime Shoqërore të KQ të LKJ-së”, *Rilindja*, Prishtinë: E premtë, 16.XII.1988, f.8.

Europës. Armiqët t'onë janë: okpuatori fashist gjerman që për të mos i qitë vedit ngatrrresa mbajti një politikë rrenacake me ne dhe një politikë shumë të keqe me shqiptarët e Shqipnis së Vjeter”.³⁵

Kjo tregon se shqiptarët e Kosovës po përdornin të gjitha mundësitë dhe rrugët për të arritur qëllimin e vet - mëvetësinë. Frontin Antifashist u munduan ta shfrytëzonin maksimalisht për qëllimet e veta strategjike, që të mund të sendërtonin të drejtat e tyre për të fituar lirinë prej zgjedhës së pushtuese serbë dhe jugosllavë, pasi ngjarjet po merrnin kthesë edhe qëndrimet e PKJ-së, për shkak të dinamikës së luftës. Udhëheqja e shqiptarëve të Kosovës vendosi të thërriste Konferencën Themeluese të Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës e të Rrafshit të Dukagjinit, pasi po bindeshin çdo ditë e më shumë se nga PKJ-ja nuk mund të pritej zgjidhja e çështjes së tyre kombëtare.

Një muaj para se të thirrej Konferenca, më 29 nëntor 1943, në Jajce të Bosnjës u mbajt mbledhja e Konferencës së Dytë e Këshillit Antifashist për Çlirimin Kombëtar të Jugosllavisë apo AVNOJ-it,³⁶ ku u vendos që, pas luftës, të krijohet Republika Federative e Jugosllavisë të përbërë nga popujt përkatës të Malit të Zi, Serbisë, Bosnjë-Hercegovinës, Maqedonisë, Kroacisë e të Sllovenisë, duke hedhur poshtë premtimet dhe propagandën e deriatëhershme të PKJ-së se pas luftës popujt që jetonin në të do të vendosnin për të ardhmen e tyre.³⁷ Mbledhjen do ta hapte dr. Ivan Ribar, i cili e lexoi raportin mbi punën e AVNOJ-it që nga themelimi i tij në Bihaç, deri te mbledhja e dytë në Jajcë. Ndër të tjera, Ribar ishte shprehur: “Popujt kanë të drejtë që të jenë bartësit e tërë pushtetit në vendin e tyre, popujt do t’ia caktojnë vetvetes fatin e tyre. Popujt tanë duhen të jetojnë në një bashkësi federale, të organizuar si bashkësi demokratike të lirë”. Ky raport i

³⁵ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i L.K. të Kosovës. Njësia organike: Fondi i K.N.Ç. Viti.1942. Nr. i kutisë 137: 23; Këshilli Nac-shlirimtar i përkoshem për Kosovë e Dukagjin 28 nandeur 1943, fl. 3.

³⁶ Muhamet Pirraku, “Mbledhja e dytë e AVNOJ-it”, *Bota e re*, Prishtinë: Organ i Lidhjes së studentëve të Kosovës, Nr. 80-81, Nëntor 1973, 7.

³⁷ Sadik Bekteshi, “Konferenca e Bujanit”, *Konferenca e Bujanit (përmbledhje studimesh)*, Prishtinë: Instituti i Historisë-Prishtinë, 1998, 43.

Ivan Ribarit ishte një hipokrizi e thellë dhe në kontradiktë me atë se përse ishte thirrur kjo mbledhje. Së pari shqiptarët jo që nuk ishin ftuar në këtë mbledhje, por edhe përfaqësimi i krahinave të tjera, që përfaqësoheshin në këtë konferencë, ishte në shpërputhje ndërmjet tyre.

Prej 142 delegatëve, që morën pjesë, 46 ishin nga Bosnjë-Hercegovina, 16 nga Mali i Zi, 37 nga Kroacia, 17 nga Sllovenia, 24 nga Serbia dhe 2 nga Vojvodina. Në këtë organizim vazhdimisht u potencua se ishte i papranueshëm copëtimi i vendit, si nga fashistë, ashtu edhe nga ndonjë qeveri në ekzil që do të nënshkruante ndonjë marrëveshje apo do të merrte ndonjë obligim ndërkombëtar duke hedhur firmën për ndonjë kompromis, që si e tillë nuk do t'i përfaqësonte interesat e popujve të Jugosllavisë. Kjo do të thoshte se as që bëhej fjalë për të drejtat e popujve, të cilët dëshironin t'i siguronin vetes mundësinë për t'ju bashkuar etnosit të tyre nacional. Qëllimi i kësaj konference ishte që të themelonte organin suprem ligdhënës dhe zbatues të Jugosllavisë, që do të ishte përfaqësues i sovranitetit të saj dhe mbi të gjitha do të krijoheshin organe me të gjitha elementet e shtetit.³⁸

Në fjalën e tij në Konferencë, Tito, mes tjerash, do të thoshte: “Në këtë etapë të katërt, lidhur me ngjarjet e brendshme dhe të jashtme, shtrohet nevoja e themelimit të organeve të atilla popullore, politike, ligdhënëse, si dhe ekzekutive që rrjedhin prej tyre, të cilat do të jenë të afta të mposhtin të gjitha vështirësitë në këtë situatë dhe të cilat do të prezantojnë me dinjitet popujt e Jugosllavisë, si në vetë vendin, ashtu edhe jashtë tij, të cilat do të jenë të afta të pengojnë çdo orvatje, që vjen nga cila do anë qoftë, e cila do të kishte për qëllim të pengojë realizimin e aspiratave për të cilat populli ynë derdhi aq shumë gjak në këtë luftë të madhe çlirimtare. Sot, është e nevojshme që Këshilli Antifashist i Çlirimit Kombëtar të Jugosllavisë të bëhet më të vërtetë organi më i lartë ligdhënës dhe ekzekutiv i popujve të

³⁸ Murat Ajvazi, “Dyzet vjetët historike...29 Nëntor 1943-29 Nëntor 1983”, *Bota e re*, Prishtinë: Organ i Lidhjes së studentëve të Kosovës, Nr.18-19, Nëntor 1983, 3.

Jugosllavisë. Sot erdhi tanimë koha të krijohet një organ ekzekutiv në formë të qeverisë së përkohshme, që do të jetë i aftë të udhëheqë të gjitha punët që duhet t'i kryejë një qeveri e vërtetë popullore”.³⁹

Pra, Tito që më parë e kishte të qartë idenë për shtetin të cilin e donte pas lufte, ndërsa ky ishte vazhdimësi e ideve të tij, të cilat i kishte prezantuar në “Letrën për Serbi”, më 1938.⁴⁰ Të drejtën për vetëvendosje, të cilën e kishte proklamuar gjatë fillimit të Luftës për t'i angazhuar shqiptarët që jetonin në Jugosllavi, ishte vetëm sa për t'ju hedhur hi syve, por që prapë se prapë e kamuflonte me të ashtuquajturën barazi kombëtare dhe vetëqeverisje socialiste, të cilat, sipas tyre, ishin dialektikisht të lidhura mes vete, ku vetëqeverisja nuk mund të realizohej pa barazinë e kombeve dhe të kombësive, sikurse nuk mund të kishte barazi kombëtare pa luftë të pareshtur për vetëqeverisje socialiste.⁴¹ Aty u shpall bashkimi i bregdetit slloven me Slloveninë si dhe bashkimi me Kroacinë i Gadishullit të Istrës, Rjekës, Zarës, Cresit, Lloshinjit, Llastovës. Këto territore që para luftës i kishte aneksuar Italia, tani duhej t'i bashkoheshin Jugosllavisë⁴². U formua Komiteti Kombëtar i Çlirimit të Jugosllavisë, që e kishte rolin e qeverisë së përkohshme të Jugosllavisë së re⁴³. Kështu lindi

³⁹ “Prijës dhe strateg (14)”, *Rilindja*, Prishtinë: E diel, 17.VII. 1977, f.6: Vilko Vinterhalter, “Shtegut jetësor të Josip Brozit L”, *Rilindja*, Prishtinë: E shtunë, 21.VI.1969, 16: Haki Hoxha, “Parlament i pashoq në histori”, *Rilindja*, Prishtinë: Më 28, 29, 30. XI.1971, 7.

⁴⁰ Nexhat Halimi, “Jajca mban dhe mbahet mend”, *Rilindja*, Prishtinë: E martë, 28-30 nëntor 1978, 8.

⁴¹ Mustafa Rushiti, “Demokraci e barazi nuk ka tepër: Me rastin e 41-vjetorit të mbledhjes II KAÇKAJ-së”, *Bota e re*, Prishtinë: Organ i Lidhjes së studentëve të Kosovës, Nr.18-19, Nëntor 1984, 3.

⁴² “Lufta Nacionalçlirimtare dhe Revolucioni socialist - shembuj më të ndritshëm të luftës për liri e për pavarësi të Jugosllavisë dhe të fitores mbi fashizmin”, *Rilindja*, Prishtinë: E hënë, 24.II.1975, 4.

⁴³ “Sot në Beograd mbahet mbledhja solemne e Kuvendit të RSFJ kushtuar 35-vjetorit të AVNOJ-it”, *Rilindja*, Prishtinë: E marte, 28, 29, e 30 nëntor 1978, f.3: Momçillo Stefanoviq, “Akti i parë i revolucionit (24): Këshilli Ekzekutiv i AVNOJ-it si qeveri”, *Rilindja*, Prishtinë: E enjte, 23.XII.1982, f.15: Mezga Ernest, “Lindja e Republikës”, *Rilindja*, Prishtinë: E mërkurë, 29.XII.1982, 14.

praktikisht forma e pushtetit të ri⁴⁴.

Përfaqësuesit e Kosovës nuk u ftuan në atë mbledhje, kurse emri i shqiptarëve të Kosovës nuk u përmend fare,⁴⁵ meqenëse pjesëmarrja e tyre do të konsiderohej si prejudikim i zgjidhjes së çështjes së hapur të Kosovës midis formacioneve antifashiste të Jugosllavisë dhe të Shqipërisë.⁴⁶ Ata nuk u informuan as me shkrim për vendimet që u morën në këtë Konferencë, por shqiptarët u informuan nëpërmjet valëve të emisionit radiostacionit “Jugosllavia e lirë”.⁴⁷ Mbledhja e Dytë e AVNOJ-it u organizua pa i lajmëruar paraprakisht as Aleatët e Mëdhenj. Drejtues të Lartë të PKJ-së, vite më vonë, kanë pohuar se “Mbledhja e Dytë e AVNOJ-it u përgatit në fshehtësi” dhe se “vendimet e sakta që duhej të merrte AVNOJ-i i fshinin nga rusët, i fshihnim nga Kominterni, i fshihnim nga bota”.⁴⁸ Edhe pse AVNOJ-i në Jajce theksoi se “të gjitha të drejtat e pakicave janë të garantuara”. Shprehja “të gjitha” interpretohet sikur përfshin edhe të drejtën për vetëvendosje.⁴⁹ Kjo i shqetësoi shqiptarët, të cilët po bindeshin se nuk mund të ecej më me iluzione, se situata nuk mund të përballohej duke qëndruar duarlidhur përballë faktit se po injorohej

⁴⁴ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organike: Fondi i K.N.Ç., Viti.1942. Nr. i kutisë.137: 23: Këshilli Nacional Çlirimtar për Kosovë e Metohi: Popujt e Kosovës e të Metohisë, shqiptarë, serbë e malazezë, fl.2: Boris Kidriçi, “Rëndësia e Mbledhjes së Dytë të AVNOJ-it”, *Rilindja*, Prishtinë: E diel, 31.VII.1977, 6: Momçillo Stefanoviq, “Nata e vendimeve historike (32): Vendimet e AVNOJ-it kushtetutë e vogël”, *Rilindja*, Prishtinë: E shtunë, 10.XII.1983, 19.

⁴⁵ Ana Lalaj, “Mbi Konferencën e Bujanit”..., 382.

⁴⁶ Gazmend Zajmi, “Çështja e Kosovës në kuadër të çështjes shqiptare si sfidë madhore e kohës dhe ndaj kohës”..., 152.

⁴⁷ Jusuf Meqa, “Fillet e pushtetit tonë (Me rastin e 35-vjetorit së Konferencës së Parë Krahinore të Këshillit Nacionalçlirimtar në Malësi të Gjakovës)”, *Rilindja*, Prishtinë: 30-31 dhjetor 1978, 1-2 janar 1979, 5.

⁴⁸ Ana Lalaj, “Projektet për Federatën Ballkanike dhe e ardhmja e Shqipërisë (1943-1945)”, *100 vjet pavarësi, Aktet e Konferencës Shkencore Ndërkombëtare, Tiranë, më 26-27 nëntor 2012, Vëllimi II*, Tiranë: Qendra e Studimeve Albanologjike: Instituti i Historisë, 2014, 195.

⁴⁹ Sami Repishti, “Koncepti i vetëvendosjes dhe aktualiteti kosovar”, *Kosova*, Tiranë: Instituti i Historisë-Prishtinë: Instituti i Historisë-Tiranë, Nr. 2, 1994, 41.

çështja kombëtare shqiptare, madje kombi shqiptar nuk po trajtohej as si komb, por si “pakicë kombëtare”.⁵⁰

Kjo mund të shihet edhe në raportin e Mitar Bakiçit, komisar partizan i Korparmatës II të UNÇJ-KQ të PKJ-së, të datës 31 dhjetor të vitit 1943, në të cilin është konstatuar, ndër të tjera: “1) Po ndihet një pakënaqësi te paria përse Mbledhja e KAÇKJ-së dhe Deklarata nuk e ka përmendur popullin shqiptar në Jugosllavi. 2) Përse Tito, si kryetar, në deklarata dhe proklamata nuk ka dhënë një qëndrim të qartë ndaj shqiptarëve. 3) Përse KQ i Partisë nuk po u drejtohet shqiptarëve. Komiteti Krahinor kërkon që, në njëfarë mënyre të përmenden shqiptarët”.⁵¹ Vendimet e Mbledhjes së Dytë të AVNOJ-it, u kritikuan edhe nga aleatët, meqë këto vendime në mënyrë të qartë mohonin të drejtën e vetëvendosjes në Jugosllavi, ku jetonin shumë kombe dhe kombësi, andaj sovjetikët këtë e konsideruan si “thikë pas shpine për BRSS-në.”⁵²

Në këto rrethana thirrja e Konferencës shihej si hapi i parë i domosdoshëm për zgjidhjen e këtij problemi. Reagimi i shqiptarëve ishte i shpejtë dhe vigjilent për të ardhmen e Kosovës, duke u përpjekur të mbanin lidhjet si ndërmjet shqiptarëve, ashtu edhe me aleatët, për kontrollin e situatës, në mënyrë që të mos mbeteshin të izoluar,⁵³ LNÇ-ja në Kosovë filloi të vinte kontakte edhe me anglezët, pasi në këtë kohë në Shqipëri kishte ardhur një major, oficer dhe nënoficer anglez.⁵⁴ Nga të gjitha fuqitë aleate të përfshira në Luftën e

⁵⁰ Xhelal Gjeçovi, “Rezoluta e Bujanit aspiratë e popullit shqiptar”, *Konferenca e Bujanit (Materiale nga Sesioni Shkencor kushtuar 55-vjetorit të Konferencës së Bujanit, mbajtur në Tiranë më 20 janar 1999)*, Tiranë: Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë: Instituti i Historisë, 1999, 8.

⁵¹ Tahir Abdyli, “Rruga deri në rezolutën e Bujanit”, *Përparimi*, Prishtinë: Viti. XLV, Nr.1, 1991, 22.

⁵² Kamber Avdiu, “Tito dhe mosinkuadrimi (1)”, *Rilindja*, Prishtinë: E diel, 10.VII.1977, 6.

⁵³ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti Krahinor i Kosovë e Met. Viti. 1943. Nr. i kutisë.7, fl.1.

⁵⁴ *Po aty*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti i vendit Gjakovë. Viti. 1940-1944. Nr. i kutisë.30: Bardhi. fl.59.

Dytë Botërore, Britania e Madhe bëri përpjekjet më të mëdha dhe ofroi shumicën e burimeve për të inkurajuar dhe ndihmuar shqiptarët në luftën kundër forcave pushtuese italiane dhe gjermane.⁵⁵

Për anglo-saksonët, Shqipëria, megjithëse vendi më i vogël në Ballkan, kishte rëndësi për arsye të pozitës së saj strategjike në hyrje të Adriatikut. Sipas gjykimit të shefit të Misionit Ushtarak Britanik në Tiranë, gjeneralit Hodgson, ajo përfaqësonte një kartë të dorës së parë në lojën e aleatëve dhe të rusëve në Mesdhe.⁵⁶ Lidhja me aleatët e me vendet e tjera të Koalicionit Antifashist krijoi premisat për këmbimin e informacionit e të përvojës, për përfitimin nga ndihmat e aleatëve dhe për sigurimin e mbështetjes ndërkombëtare, që ishte aq e nevojshme për Luftën Nacionalçlirimtare shqiptare.⁵⁷ Në një letër të nënshkruar me pseudonimin “Sadrija” shkruante: “Kapiteni Hends, tuj pam aktivitetin e juej të palodhshëm asht shumë i gëzuem, që do të bëhet një konferencë për të arritjun në një marrëveshtje reale e të pa ndame”.⁵⁸ Kjo ishte shumë e rëndësishme për LNÇ-në në Kosovë, pasi roli i Britanisë së Madhe për luftën në Shqipëri, është i pazëvendësueshëm. Ata kishin përkrahur Lëvizjen Nacionalçlirimtare me anë të propagandës radiofonike, me shpallje të ndryshme zyrtare.⁵⁹ Për një periudhë prej 18 muajsh, nga prilli i vitit 1943 e deri në lirin

⁵⁵ Roderick Bailey, “Britania e Madhe dhe rezistenca e Shqipërisë në Luftën e Dytë Botërore”, *100 vjet pavarësi, Aktet e Konferencës Shkencore Ndërkombëtare, Tiranë, më 26-27 nëntor 2012, Vëllimi II*, Tiranë: Qendra e Studimeve Albanologjike: Instituti i Historisë, 2014, 160.

⁵⁶ Petrit Nathanaili, “Politika ndërkombëtare dhe përcaktimi i natyrës së regjimit politik në Shqipëri në vitet 1945-1946”, *100 vjet pavarësi, Aktet e Konferencës Shkencore Ndërkombëtare, Tiranë, më 26-27 nëntor 2012, Vëllimi II*, Tiranë: Qendra e Studimeve Albanologjike: Instituti i Historisë, 2014, 243.

⁵⁷ Xhelal Gjeçovi, “Shqipëria dhe Aleatët në vitet e Luftës së Dytë Botërore”, *Studime historike*, Prishtinë: Akademia e Shkencave e RSH: Instituti i Historisë, Nr.1-2, Viti. LVIII (XLI), 2004, 96.

⁵⁸ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti i Vendit Gjakovë. Viti.1942-1944. Nr. i kutisë.31: Sadrija; Shok. fl.1.

⁵⁹ Rexhep Krasniqi, “Shqipëria shtator 1943-nandor 1944”, *Nga veprat e apostujve të Shqipërisë Etnike “Xhafer Deva Jeta dhe Vepra”*, 111.

e plotë të vendit në fund të vitit 1944, mbi 150 ushtarakë dhe oficerë britanikë erdhën me mision të posaçëm në Shqipëri. Kontributi i tyre financiar dhe material është i pallogaritshëm.

Mbi 120 mijë monedha ari u shpenzuan gjatë kësaj periudhe në Shqipëri, të cilat, nëse konvertohet në kohën e sotme, kapin shifrën e mbi 30 milionë sterlinave. Ndiurma në materiale ishte akoma më e madhe. Nga ajri dhe deti erdhën 2 334 tonë materiale, si: armatime, ushqime, veshmbathje e logjistikë. Britanikët sollën 7 mijë pushkë, 5 mijë automatikë, 25 mijë bomba, 240 mortaja, 57 mijë palë këpucë apo 14 mijë palë batanije etj. Pa përfshirë këtu ndihmat humanitare. E gjithë kjo mbështetje e madhe ushtarake u dha pothuaj në mënyrë ekskluzive për lëvizjen komuniste në Shqipëri, e cila falë kësaj ndihme, u organizua, u drejtua dhe u rrit në raport me forcat nacionaliste.⁶⁰ Në kuadrin e përpjekjeve për organizimin e Konferencës, filluan të mblidhnin ndihma materiale dhe të merrnin masa kundër sabotatorëve brenda lëvizjes,⁶¹ njerëzve që dezinformonin se LNÇ-ja nuk do të fitonte.⁶² Për mbajtjen e Konferencës u zgjodh Malësia e Gjakovës, pasi në këtë krahinë ishte baza dhe vendstrehimi i udhëheqjes së LNÇ-së për Kosovë,⁶³ kurse terreni ishte shumë i përshtatshëm për aradhe partizane, ngaqë gëzonin përkrahjen e partizanëve të Shqipërisë.⁶⁴ Po ashtu forcat e armikut

⁶⁰ Erald Karpi, *Sekretet e luftës: Shqipëria tjetër në dokumentet britanike*, Tiranë: Instituti i Studimeve Historike “Lumo Skëndo”, 2017, 14.

⁶¹ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organi: Komiteti Krahinor i Kosovë e Met. Viti.1943. Nr. i kutisë.7: Letër Patria; Të dashtun shokë. 19. XI. 1943, fl.1.

⁶² *Po aty*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organi: Shtabi Kryesor për Kosovë e Met. Viti.1944. Nr. i kutisë. 17 A: Fort i dashtuni Fadil. fl.1.

⁶³ *Po aty*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti i vendit Gjakovë. Viti. 1940-1944. Nr. i kutisë. 30: Letër e Fadil Hoxhës drejtuar Cenit. fl.3.

⁶⁴ Abdurrahim Pajaziti, “Roli i komunistëve të Pejës në LNÇ VI”, *Rilindja*, Prishtinë: E diel, 16.III.1969, 18.

ishin të dobëta në këtë krahinë.⁶⁵

Malësia e Gjakovës dhe Mali i Sharrit ishin baza permanente të lira gjatë LNÇ-së, të cilat pothuajse gjithmonë ishin në duart e aradheve partizane.⁶⁶ Komiteti Krahinor dhe Shtabi kryesor kaluan nga Malet e Sharrit në Malësinë e Gjakovës për të bërë përgatitjet për mbajtjen e Konferencës. Filloi furnizimi i kësaj Malësie me ushqime dhe veshmbathje,⁶⁷ si dhe letër për nevojat e Konferencës.⁶⁸ Edhe aleatët dërguan ndihma në Malësinë e Gjakovës, me avion, si: 9 mashingverë, 4 mitraloza, 2 kundre tankeve, pushkë dhe materiale të tjera.⁶⁹ Në radhët e LNÇ-së ishte një entuziazëm dhe moral i lartë, gjë që pasqyrohej në një letër, të nënshkruar me pseudonimin “Lepuri” nga Malësia e Gjakovës, në të cilën paraqitej situata në hollësi. Duke e përshkruar klimën që mbizotëronte ndërmjet forcave të LNÇ-së në Malësi, ai shkruante: “Puna organizative ka fillue të veket për fije. Kemi organizu celulat e do çetave. Kemi organizue grupet edukative dhe rinin. Asht formue byroje etj... Me partizante kemi krijue program të jetës së përditshme dhe simbas ketij programi jeta e tyne ep një kenqasi. Bahen konferenca të përditshme politike dhe mesime ushtarake. Bahen ushtrime me armë etj. Organizojm çdo natë çfaqje të vogla teatrale dhe kore. Tash edhe morali i luftarve asht ma i naltë. Kerkesa e lejeve nuk bahet si perpara”.⁷⁰ Siç shihet, ishte bërë

⁶⁵ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Shtabi kryesor për Kosovë e Met. Viti. 1944. Nr. i kutisë. 17 A. Fadil Hoxha; Të dashtunit shok. 19. VI. 1944. fl.1.

⁶⁶ Ymer Dauti, “Një aspekt mbi zhvillimin e Luftës Nacionalçlirimtare në Kosovë III”, *Rilindja*, Prishtinë: E hënë, 3.III.1969, 12.

⁶⁷ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti Krahinor për K. M. Viti. 1943. Nr. i kutisë: 12: Patria; Shokë. Më 2. XII. 1943. fl.1.

⁶⁸ *Po aty*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti i vendit Gjakovë. Viti.1940-1944. Nr. i kutisë. 30: Blini; Të dashtunit shok. fl.1.

⁶⁹ *Po aty*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti i vendit Prizren. Viti.1921-1944. Nr. i kutisë. 29: Stapi; Të dashtun shokë. Më 3. XII. 1943. fl.2.

⁷⁰ *Po aty*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organi: Komiteti Krahinor i Kosovë e Met. Viti.1943. Nr. i kutisë.7: Lepuri. 28 XI. 1943.

organizimi i thellë ushtarako-politik, pasi të rinjtë shqiptarë të Kosovës po frymëzoheshin nga fakti se lufta e tyre po u njihej nga faktori ndërkombëtar, ndaj edhe të drejtat që u takonin do të mund të bazoheshin në normat e njohura nga aktet ndërkombëtare.

Njëri ndër organizatorët kryesorë dhe ideologu i Konferencës, Fadil Hoxha, ndërmori një turne sa të lodhshëm aq edhe të rrezikshëm nëpër viset e Kosovës, si në: Dibër, Ferizaj, Prizren, Prishtinë, Drenicë, Gjakovë derisa arriti në Malësinë e Gjakovës më 28.12.1943, qëllimi i së cilës ishte njoftimi dhe përgatitja e popullatës për Konferencën, ku në ilegalitet të thellë takoi dhe bisedoi me një numër të konsiderueshëm të simpatizantëve të LNÇ-së, si dhe me disa qytetarë të autoritetshëm, për të cilët konsiderohej se do të bashkëpunonin, nga të cilët gjeti përkrahje, por kishte edhe një numër të simpatizuesve që kishin frikë për të marrë pjesë në Konferencë, pasi i frikësoheshin hakmarrjes së pushtetit të okupatorëve.⁷¹ Por vështirësitë dolën edhe brenda për brenda LNÇ-së në Kosovë, si rrjedhojë e qëndrimit të komunistëve serbë e malazezë.

Në Komitetin Krahinor të Kosovës, në gjirin e tij, u përvijuan qysh në fillim dy prirje të kundërtat, që në fakt përfaqësonin dhe dy rryma të ndryshme. Xheladin Hana, Zekeria Rexha, Hajdar Dushi dhe udhëheqës të tjerë shqiptarë ishin të mendimit që në Konferencë të thirreshin sa më shumë përfaqësues nga shtresat dhe forcat politike, pavarësisht orientimeve ideologjike.⁷² Ata nuk pushonin së vepruari për angazhimet në të mirë të përvetësimit të njerëzve me autoritet sipas platformës së Frontit. Zekeria Rexha bisedoi edhe me vëllezërit Gani, Hasan dhe Seit Kryeziu, të cilët kishin një ndikim të pakontestueshëm, por pa sukses. Në Konferencë refuzuan të marrin pjesë Bedri Pejani, profesor Selman Riza, doktor Xheladin Deda, avokati Sokol Dobroshi etj. Në bisedën që pati Zekeria Rexha me

⁷¹ Fadil Hoxha, “Tri letra të Pavle Joviçevićit”, *Rilindja*, Prishtinë: E hënë, 22. VI. 1957, f. 8: Ismet Shaqiri, “Më kujtohet...II: Përgatitjet për formimin e Këshillit të Parë Krahinor (14)”, *Rilindja*, Prishtinë: E diel, 22.XI.1981, 14.

⁷² Xhelal Gjeçovi, *Çështje të Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare*, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2014, 442.

Bedri Pejani, lidhur me pjesëmarrjen e këtij të fundit në Konferencën e Bujanit, shpjegohen arsyet e mosangazhimit të një pjese njerëzish me autoritet në anën e LANÇ-së. Sipas dëshmive të prof. Sami Pejës, i cili e shoqëroi Zekerija Rexhën me këtë rast, Bedri Pejani i paskësh thënë se “çështja shqiptare është e porealizueshme nëpërmjet sllavëve”.⁷³

Mjaft aktivë në këtë drejtim ishin edhe Hajdar Dushi, Mehmet Hoxha dhe Xheladin Hana, që flisnin edhe gjuhë të huaja, posaçërisht me misionin anglez që asokohe ishte vendosur për t'i përcjellë nga afër zhvillimet e ngjarjeve.⁷⁴ Kurse kuadrot serbe e malazeze të Komitetit u përpoqën të siguronin me çdo kusht pjesëmarrjen e njerëzve që do të mbronin vijën jugosllave në Konferencë. Për këtë qasje, në një shkresë që Pavle Joviçevići ia dërgonte Ismet Shaqirit, i kërkonte që “Njerëzit që nuk janë të tanët mos i dërgoni në konferencë”, duke treguar edhe se kush nuk duhej të merrte pjesë (p.sh. Sulejman Riza, sigurisht është fjala për Selman Rizën) si dhe për atë se kush duhej t'i përgatiste fjalimet.⁷⁵ Selman Riza, nga ana e PKJ-së etiketohej si reaksionar dhe irredentist.⁷⁶ Ai ishte përfaqësuesi i “rrymës irredentiste”, siç u cilësua në dokumentacionin e kohës,

⁷³ Vehap Shita, “Zekerija Rexha - patriot humanist-intelektual emotiv (5): Njëri ndër hartuesit e rezolucionit të Bujanit”, *Bujku*, Prishtinë: E shtunë, 28 dhjetor 1991, f.9: Ismet Shaqiri, “Më kujtohet... II: Morali i lartë luftarak (9)”, *Rilindja*, Prishtinë: E martë, 17. XI.1981, f.16: Shfaqet Hoxha, “Konferenca e Bujanit, parë ndryshe (31 dhjetor 1943-2 janar 1944)”, *E djathta shqiptare në mbrojtje të Shqipërisë etnike (10)*, *E djathta shqiptare në mbrojtje të Shqipërisë etnike (13)*, *Sesioni X shkencor, organizuar nga shoqata “Trojet e Arbrit” - Prishtinë*, Prizren-Klllokot: 2011, 171.

⁷⁴ Jusuf Bajraktari, “Shprehje e vullnetit të të gjithë kosovarëve”, *Bujku*, Prishtinë: E hënë, 10 janar 1994, 6.

⁷⁵ Engjëll Angoni, *Selman Riza gjuhëtar dhe atdhetar i shquar*, Tiranë: Qendra e Studimeve Albanologjike, 2009, 46.

⁷⁶ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti Krahinor i K.A.K.M. Viti.1944. Nr. i kutisë.8. Më 18.I.1944: Kos-Dok. fl.3: Rexhep Ismajli, “Figura dhe vepra e Selman Rizës”, *Studime*, Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, Nr.16-17, 2009/2010, 2010, f.25: Abdullah Vokri, *Mësues në Kosovë e në Shqipëri: Personalitete të shquara të arsimit tonë kombëtar*, Prishtinë: Shtëpia botuese “Libri shkollor”, 2008, 238.

ngase ai nuk pranoi të bashkëpunonte as me forcat pushtuesit dhe as me komunistët, por çlirimin e vendit dhe bashkimin kombëtar të popullit shqiptar u përpoq t'i mbështesë në ndihmën e vendeve të demokracisë perëndimore.⁷⁷

Për shkak të pikëpamjeve të tij antikomuniste kishin bërë gjithçka që ai të mos merrte pjesë në Konferencën e Bujanit, edhe pse ishte antifashist, i pakomprometuar dhe më shumë autoritet në popull. Joviçeviqi, një muaj pas Konferencës, më 31.I.1944, do ta përshkruante kështu pikëpamjen e prof. Selman Rizës: “Ai dëshiron njëfarë pavarësie qysh sot. Ai dëshiron që qysh sot Kosova dhe Rrafsh i Dukagjinit të shkëputet nga Jugosllavia, me gjithë këtë qëndrim të tij dhe bisedim pa fryt, ne vazhdojmë të mbajmë lidhje me të, ngase ka ndikim të madh”.⁷⁸

Nga kjo mund të nënkuptojmë se Pavle Joviçeviqi kërkonte që në Konferencë të shkonin vetëm ata që ishin të gatshëm ta pranonin platformën e PKJ-së për çështjen e Kosovës.⁷⁹ Kjo dëshmon më së miri se vendimi për mbajtjen e Konferencës u mor në kohën dhe momentin e duhur, ngase tashmë shumica e komunistëve dhe organizatorëve të LNÇ-së në Kosovë kishin filluar t'i hetojnë djallëzitë e PKJ-së ndaj shqiptarëve dhe trojeve të tyre.⁸⁰ Për të shoshitur këta zëra, organizatorët e Konferencës morën vendim për dërgimin e dy delegatëve në Komitetin Nacional të Këshillit Antifashist të Jugosllavisë dhe një delegat deri në Këshillin NÇ të Shqipërisë, që do të kishte efekt politik. Delegatët për KAÇKJ-në

⁷⁷ Lefter Nasi & Ana Lalaj, “Mbi qëndrimin e udhëheqjes së PKJ-së dhe të PKSH-së ndaj vendimeve të Konferencës së Bujanit”, *Studime historike*, Tiranë: Akademia e Shkencave e RSH: Instituti i Historisë, Nr. 1-4, Viti. XLVII (XXX), 1993, 128.

⁷⁸ Rexhep Ismajli, *Pasionet dhe pësimet e Selman Rizës*, Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, 2009, 55.

⁷⁹ Xhelal Gjeçovi, *Çështje të Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare...*, 443.

⁸⁰ Fehmi Rexhepi, “Lufta e shqiptarëve të Kosovës dhe e viseve të tjera në ish-Jugosllavi për vetëvendosje e bashkim kombëtar gjatë Luftës së Dytë Botërore”, *Çështja e Kosovës - një problem historik dhe aktual (Simpoziumi i mbajtur në Tiranë më 15-16 prill 1993)*, Tiranë: Instituti i Historisë-Prishtinë: Instituti i Historisë-Tiranë, 1996, 35.

kishin arritur deri në Kolashin dhe nga aty u kthyen, kurse delegati për KNÇSH kishte arritur në vendin e duhur.

Me anë të këtij veprimi organizatorët e Konferencës së Bujanit dëshironin të përfaqësoheshin si njësi e posaçme territorialo-politike midis Jugosllavisë dhe Shqipërisë,⁸¹ andaj pa marrë parasysh kundërthëniet dhe qëndrimet e partive të ndryshme u arrit pëlqimi që në Konferencë të përfaqësoheshin të gjitha viset, shtresat dhe etnitet e Kosovës. Po ashtu, më 22 nëntor 1943, Komiteti Krahinor ia dërgoi një letër ftesë KQ të PKSH-së që të dërgonte një ose dy delegatë. Gjithashtu ia kërkoi një ndihmë financiare prej 40 mijë frangash shqiptare. Enver Hoxha më 10 dhjetor iu përgjigj kësaj letre duke premtuar se do të dërgojë 100 mijë franga, materiale propagandistike dhe pajisje për shtypshkrimet. Por nuk e përmendi fare punën e ftesës për të dërguar delegatë në Konferencë, qëndrim ky që ka mbetur enigmë.⁸²

Po ashtu gjatë këtyre përgatitjeve për mbajtjen e Konferencës dolën vështirësi të tjera. Shërbimi sekret gjerman Gestapo i filloi aksionet e fshehta me bashkëpunëtorët e tyre, duke kërkuar njerëz që kishin lidhje me LNÇ-në.⁸³ Njëkohshëm provokonin popullatën shqiptare duke kërkuar për të mbledhur ndihma për partizanët.⁸⁴ Flitej se në radhët e LNÇ-së, Xhafer Deva, do dërgonte 8 agentë, për t'i infiltruar brenda Konferencës.⁸⁵ Disa grupime nga radhët e nacionalistëve nuk u shprehën të gatshëm të merrnin pjesë në këtë Konferencë, me arsyen se platforma e PKJ-së nuk garantonte zgjidhjen e problemit të shqiptarëve, pasi përgatitjet i bënte Komiteti

⁸¹ “Tubim shkencor për Konferencën e Bujanit”..., 8.

⁸² Paskal Milo, *Shqiptarët në Luftën e Dytë Botërore II...*, 338.

⁸³ ASHAK, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti Krahinor për K. M. Viti. 1943. Nr. i kutisë: 12: Zemra; Id. shokë. Më 1. XII. 1943. fl.1.

⁸⁴ *Po aty*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti Krahinor për K. M. Viti. 1943. Nr. i kutisë: 12: Axha; I dashtuni Stap. fl.1.

⁸⁵ *Po aty*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti Krahinor për K. M. Viti. 1943. Nr. i kutisë: 12: Patria; Shokë. Më 2. XII. 1943. fl.1.

Krahinor i PKJ-së për Kosovë, me ndihmën e Komitetit qarkor të Partisë Komuniste të Jugosllavisë për Rrafshin e Dukagjinit.⁸⁶

Për këtë gjë edhe bënë përpjekje që ta parandalonin mbajtjen e saj. Kjo pati ndikimin e saj në Malësinë e Gjakovës, ku situata filloi të ashpërshej. Filluan organizimin për pengimin e mbajtjes së Konferencës. Në shumë vende nuk i kishin dhënë bukë Batalionit të Shkodrës që gjendej në këtë krahinë. Në Dragobi bajraktari u kishte thënë ose largohuni prej dere, ose jua nisi pushkën. Balli Kombëtar për ta shuar iniciativën ishte shprehur se duhej bërë aksione.⁸⁷ Në një letër të Mithat Frashërit, drejtuar Bajraktar Sali Manit në Krasniqe të Malësisë së Gjakovës, në kullën e të cilit do të mbahej Konferenca, pasi e denoncon komunizmin si shumë të rrezikshëm për Shqipërinë e që punonte me direktiva të serbëve dhe po fshiheshin nën emërtimin nacionalçlirimtar, u bënte thirrje: “Mos u zini besë fjalëve të Nacional Çlirimtares, se ata ju mashtrojnë me fjalët më të bukura. Kemi besim të plotë se zotnija e juej, si atdhetar që jeni, do të punoni në rrugën e nacionalizmit të vërtetë edhe do të përpiqeni për një Shqipni të lirë e në kufi që t’i mbledhi të gjithë shqiptarët mbrenda”.⁸⁸

Kjo letër e Mithat Frashërit ishte në vazhden e atyre masave, që po ndërmerinin organizatat nacionaliste Balli Kombëtar, Legaliteti dhe Lidhja e Dytë e Prizrenit, të cilat po orvateshin që të pengonin zhvillimin e mëtutjeshëm të LNÇ-së dhe që, sipas mundësisë, edhe ta shuanin atë. Mirëpo, pas dy muajsh përgatitjesh dhe sfidash të ndryshme, u thirr konferenca themeluese. Përgatitjet i bëri Komiteti Krahinor i PKJ-së për Kosovë dhe Dukagjin me ndihmën e Komitetit të rrethit të PKJ-së për Dukagjin, të cilët edhe e caktuan datën e

⁸⁶ Ali Hadri, “Formimi dhe roli i Këshillit Nacionalçlirimtar për Kosovë-Metohi”..., 593.

⁸⁷ *ASHAK*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organ: Komiteti Krahinor për K. M. Viti. 1943. Nr. i kutisë: 12: Bujku; Të dashunit shok! Më 28. XI. 1943. fl.1.

⁸⁸ *Po aty*, Fondi: Komiteti Krahinor i LK të Kosovës. Njësia organike: Komiteti Krahinor i K.A.K.M. Viti. 1944. Nr. kutisë: 8: Letër e Mithat Frashërit drejtuar Bajraktarit Selmani. Më 25. 12.1943. fl.1.

mbajtjes së Konferencës.⁸⁹ Konferenca do të formonte një platformë politike, e cila do të ishte përfaqësuese në Luftën Antifashiste Nacionalçlirimtare në Kosovë, që do të përgatiste kryengritjen e armatosur kundër okupatorit përkrah aleatëve të mëdhenj anglo-amerikano-sovjetikë, duke i radhitur shqiptarët në anën e duhur të historisë.

⁸⁹ Ali Hadri, “Dhuna mbi historinë (3): Konferenca e KNÇ-së-fazë e re e pushtetit revolucionar”, Përgatiti për shtyp: Haqif Mulliqi, *Bota e re*, Prishtinë: Gazetë e studentëve të Universitetit të Prishtinës, Nr. 6, 20 Shkurt 1991, 19.